

Politeja

Nr 2(96/2), 2025, s. 347-370

<https://doi.org/10.12797/Politeja.22.2025.96.2.16>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Edyta CHWIEJ

Uniwersytet Jagielloński

edyta.chwiej@uj.edu.pl

WPŁYW CZYNNIKA LUDNOŚCIOWEGO NA POLITYKĘ PAŃSTW I STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE W XXI WIEKU W KONTEKŚCIE PROCESU STARZENIA SIĘ SPOŁECZEŃSTWA

ABSTRACT

The Impact of Population Factor on the State Policy and International Relations in 21st Century in the Context of Population Ageing

In the 21st century, population is still a significant factor influencing the development of states and their position in the international arena, as well as the relations between them. The significance of this factor is often underestimated, although the structure of the population and the qualitative characteristics of the population affect both domestic and international policy, especially in the context of migration flows. The author argues that without knowing and understanding the causes and effects of population processes, it is impossible to effectively counteract the challenges that the population ageing - the most important demographic phenomenon of the 21st century - brings to states and regions. These challenges will require redefining the population policies of states and consistent cooperation on the international forum in the context of „investment” in broadly understood human capital.

Keywords: state, international relations, population, population ageing

Słowa kluczowe: państwo, stosunki międzynarodowe, ludność, starzenie się ludności

WPROWADZENIE

Ludność definiuje się jako ogół mieszkańców kraju, terytorium lub obszaru geograficznego w danym momencie czasu, z uwzględnieniem płci i określonej grupy wiekowej¹. Związane z nią zagadnienia od wieków stanowiły przedmiot zainteresowania myślicieli i przywódców politycznych². Obecnie powiązania między ludnością a kwestiami politycznymi wynikają przede wszystkim z faktu, że jest ona jednym z elementów składowych państw będących jednocześnie najważniejszymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Znalazło to także odzwierciedlenie w zapisach art. 1 Konwencji o prawach i obowiązkach państw z 1933 roku, gdzie wśród atrybutów państw wymienia się *statą ludność*³.

Zdaniem autorki w XXI wieku ludność nadal stanowi istotny czynnik oddziałujący na rozwój państw i ich pozycję na arenie międzynarodowej, a także na stosunki między nimi. Znaczenie tego czynnika jest jednak często niedoceniane, choć struktura ludności oraz cechy jakościowe populacji wpływają zarówno na politykę wewnętrzną, jak i międzynarodową, szczególnie w kontekście przepływów migracyjnych. Autorka stawia tezę, że bez poznania i zrozumienia przyczyn i skutków procesów ludnościowych nie da się skutecznie przeciwdziałać wyzwaniom, które dla państw i regionów niesie starzenie się społeczeństwa – najważniejsze zjawisko demograficzne XXI wieku. Wyzwania te będą wymagały zarówno zdefiniowania na nowo założeń polityk ludnościowych poszczególnych państw, jak i konsekwentnej współpracy na forum międzynarodowym w kontekście „inwestycji” w szeroko rozumiany kapitał ludzki.

Celem artykułu jest wskazanie na demograficzne przyczyny procesu starzenia się ludności oraz jego potencjalnych skutków dla państw i stosunków międzynarodowych. W artykule zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa, a także dokumentów, raportów i danych statycznych dotyczących aktualnych procesów demograficznych.

LUDNOŚĆ JAKO PRZEDMIOT ZAINTERESOWANIA POLITOLOGII I NAUKI O STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Do połowy XX wieku do zagadnień ludnościowych podchodzono głównie w kategoriach ilościowych, a liczbę mieszkańców danego terytorium traktowano jako pewien zasób. Dominowało przekonanie, że wzrost liczby ludności jest oczekiwany, ponieważ jest on ściśle powiązany ze wzrostem potęgi państwa i poziomu życia jego mieszkańców. Do tego nurtu zalicza się chociażby poglądy merkantylistów

¹ *Population*, World Health Organization, [online] <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/1121>, 15 X 2024.

² J.Z. Holzer, *Demografia*, Warszawa 2003, s. 17.

³ *Convention on Rights and Duties of States*, The Organization of American States, [online] <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>, 15 X 2024.

(np. Jean-Baptiste Colbert) i fizjokratów (François Quesnay)⁴. Podobne rozważania obecne były także na gruncie realizmu, jednej z najważniejszych perspektyw teoretycznych w badaniu stosunków międzynarodowych i studiów nad bezpieczeństwem. Dla przykładu, Hans J. Morgenthau, wybitny przedstawiciel realizmu klasycznego uznawał wielkość populacji za jeden z kluczowych elementów składowych potęgi państw. Zwracał także uwagę, że państwa, które aspirują do odgrywania dominującej roli w systemie międzynarodowym, zajmują zwykle czołowe miejsca w rankingu najludniejszych krajów świata⁵.

Jednak nie wszyscy badacze byli zwolennikami nurtu populacjonistycznego. Do najbardziej znanych krytyków niekontrolowanego przyrostu liczby ludności należał Thomas Malthus. W swojej rozprawie *Prawo ludności* z 1798 roku postulował konieczność dostosowania wielkości populacji do posiadanych zasobów żywności⁶. Koncepcja ta ponownie zyskała na znaczeniu w latach 60. i 70. XX wieku. Odwoływano się do niej m.in. w książce Paula Ehrlicha⁷ *Bomba populacyjna* czy w raporcie Klubu Rzymskiego *Granice wzrostu*⁸, w których postulowano konieczność ograniczenia przyrostu naturalnego, a także dostosowania rozwoju gospodarczego do posiadanych zasobów surowcowych. Te postulaty były związane m.in. z konsekwencjami pierwszego (w 1973 roku) i drugiego (w 1979 roku) „szoku” naftowego, wzrostem cen ropy oraz kryzysem surowcowo-energetycznym w gospodarce światowej⁹.

Istotny wzrost zainteresowania kwestiami demograficznymi nastąpił po II wojnie światowej. Wynikało to nie tylko z dynamicznego przyrostu liczby ludności zwłaszcza w krajach rozwijających się, którego negatywnych skutków obawiali się Ehrlich oraz twórcy raportu Klubu Rzymskiego. W tym czasie zagadnienia ludnościowe, takie jak: dostęp do zasobów, skutki migracji międzynarodowych, starzenie się ludności, czy ekonomiczne i społeczne skutki zmian demograficznych znalazły się w centrum zainteresowania wielu instytucji międzynarodowych, na czele z Organizacją Narodów Zjednoczonych¹⁰. Zgodnie z założeniami koncepcji liberalnej organizacje międzynarodowe miały ułatwić wzajemną współpracę i dawały przestrzeń na rozwiązywanie wspólnych problemów, także demograficznych. Przykładem takiej współpracy były

⁴ E. Chwiej, *Ludność*, [w:] *Zarys stosunków międzynarodowych w erze współczesnej globalizacji*, red. P. Bajor [et al.], Warszawa 2023, s. 193.

⁵ H.J. Morgenthau, *Polityka między narodami: walka o potęgę i pokój*, przeł. M. Wardeński, Warszawa 2010, s. 149-152.

⁶ T.R. Malthus, *Prawo ludności*, przeł. K. Stein, wstęp i oprac. A. Krzyżanowski, Warszawa–Kraków 1925, [online] https://rcin.org.pl/Content/20275/WA004_2033_T2113_Malthus-Prawo.pdf, s. 58-84.

⁷ P. Ehrlich, *The Population Bomb*, New York 1968.

⁸ D.H. Meadows [et al.], *The Limits to Growth*, Cambridge, MA 1972.

⁹ E. Oziewicz, *Problemy globalne współczesnego świata*, [w:] *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. E. Oziewicz, T. Michałowski, Warszawa 2013, s. 316-319.

¹⁰ *World Population Conference, Rome, 31 August - 10 September 1954, Summary Report*, United Nations, New York 1955, [online] https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2020/02/1954_congres_mondial_rome.pdf, 18 I 2025.

konferencje ludnościowe zorganizowane pod patronatem ONZ w 1954 roku w Rzymie, w 1965 roku w Belgradzie, w 1974 roku w Bukareszcie, w 1984 roku w Meksyku i w 1994 roku w Kairze¹¹. Liberalom przyświecała także myśl, że otwarty porządek międzynarodowy ułatwi przepływ wartości demokratycznych i rozwój wymiany handlowej między państwami. Wzrost powiązań i korzyści z wymiany międzynarodowej miał sprzyjać integracji i pokojowi, zbliżać państwa, a także poprawić warunki życia ich mieszkańców¹².

To zainteresowanie kwestiami ludnościowymi skupia uwagę już nie na ilości, ale na cechach jakościowych populacji, takich jak: struktura ludności według wieku i płci, poziom wykształcenia, struktura zatrudnienia, kreatywność, zdolności techniczne czy organizacyjne wykorzystywane w produkcji itp.¹³ Istotne jest także poznanie i zrozumienie procesów demograficznych zachodzących w populacji. Chodzi tu szczególnie o zmiany w zakresie płodności i umieralności, zmiany w ruchu wędrownym ludności (migracje wewnętrzne i międzynarodowe) oraz skutki tych procesów dla funkcjonowania państw i społeczności międzynarodowej. Na ten aspekt zwraca uwagę subdyscyplina zwana „demografią polityczną”, rozwijająca się od lat 70. XX wieku na pograniczu nauk o polityce i administracji oraz demografii. Przedmiotem jej badań są zarówno polityczne uwarunkowania zmian ludnościowych, jak i polityczne konsekwencje procesów demograficznych¹⁴. Jak stwierdził Myron Weiner, jeden z prekursorów tego kierunku *w demografii politycznej nie wystarczy znajomość faktów i danych liczbowych dotyczących populacji, jak współczynniki płodności, śmiertelności i migracji; konieczne jest także uwzględnienie wiedzy i nastawienia, jakie ludzie i ich rządy mają w odniesieniu do kwestii ludnościowych*¹⁵.

Do zagadnień, które szczególnie interesują badaczy tej subdyscypliny, należą m.in. wpływ starzenia się ludności na bezpieczeństwo państw oraz ich pozycję geopolityczną, a także polityczne skutki migracji wewnętrznych i międzynarodowych¹⁶. Inna badaczka tego nurtu Jennifer Dabbs Sciubba zwraca uwagę, że procesy demograficzne nie są z natury dobre lub złe, ale mogą powodować określone konsekwencje, różnie oceniane przez decydentów politycznych i obywateli¹⁷. Rodzi to jeszcze jedną zależność między kwestiami ludnościowymi a czynnikami politycznymi, ponieważ z uwagi na posiadane zasoby władze państw są szczególnie predestynowane do reagowania na niekorzystne

¹¹ *Conferences. Population, United Nations*, [online] <https://www.un.org/en/conferences/population>, 18 I 2025.

¹² G.J. Ikenberry, *The End of Liberal International Order?*, „International Affairs” 2018, vol. 94, no. 1, s. 7-23.

¹³ M. Łakomy, *Bezpieczeństwo demograficzne a potęga państw*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, t. 19, s. 130.

¹⁴ E. Chwiej, *Ludność...*, s. 195.

¹⁵ M. Weiner, M.S. Teitelbaum, *Political Demography. Demographic Engineering*, Oxford 2001, s. 10.

¹⁶ M.S. Teitelbaum, *Political Demography*, [w:] *Handbook of Population*, red. D.L. Poston, M. Micklin, Cham 2019, s. 776; M. Łakomy, *Demografia polityczna i możliwości dla polityki pronatalistycznej w Polsce*, „Studia Demograficzne” 2016, nr 1, s. 66-67.

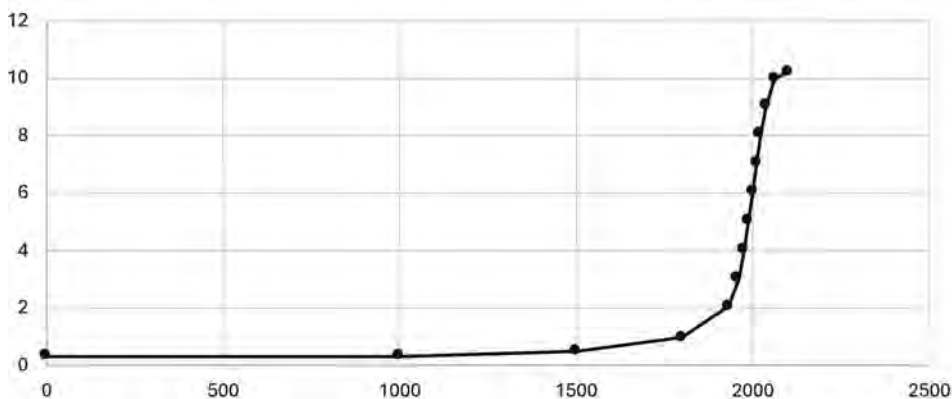
¹⁷ J. Dabbs Sciubba, *The Future Faces of War. Population and National Security*, New York 2011, s. 16.

skutki procesów ludnościowych. Mogą to uczynić zarówno w ramach działań jednostronnych (mających postać określonej polityki ludnościowej), jak i działań wielostronnych na forum wspomnianych już organizacji międzynarodowych.

STARZENIE SIĘ LUDNOŚCI – NAJWAŻNIEJSZY PROCES DEMOGRAFICZNY XXI WIEKU

Według szacunków ONZ z 15 listopada 2022 roku liczba ludności świata osiągnęła osiem miliardów¹⁸. Jednak wzrost liczby ludności w poprzednich wiekach był bardzo nierównomierny, o czym świadczy fakt, że ludzkość osiągnęła pierwszy miliard około 1800 roku, a kolejny po zaledwie 130 latach (por. wykres 1). Demografowie, czyli przedstawiciele nauki, która kompleksowo bada przyczyny i skutki procesów populacyjnych, łączą ten dynamiczny wzrost liczby ludności z rewolucją przemysłową¹⁹.

Wykres 1. Wzrost liczby ludności od początku naszej ery do roku 2100*

* dane za lata 2024-2100 opracowano na podstawie średniego wariantu prognozy ONZ

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *World Population Prospects 2024*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, [online] <https://population.un.org/wpp/>, 7 X 2024; *The World at Six Billion*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 1999, [online] https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_1999_6billion.pdf, 7 X 2024.

W drugiej połowie XX wieku przyrost liczby ludności znacznie przyspieszył, ponieważ wystarczyło zaledwie 30 lat, aby populacja świata osiągnęła 3 mld i 15 lat, aby przyrosnąć o kolejny miliard (por. wykres 1). Przyczynił się do tego m.in. rozwój gospodarczy po II wojnie światowej, a wraz z nim podniesienie poziomu życia i lepszy dostęp

¹⁸ *Day of Eight Billion*, United Nations, [online] <https://www.un.org/en/dayof8billion>, 7 X 2024.

¹⁹ J.R. Weeks, *Population. An Introduction to Concepts and Issues*, Boston 2016, s. 40.

do opieki medycznej także w pozostałych regionach świata²⁰. Dynamiczny wzrost liczby ludności utrzymywał się również w późniejszych dekadach (por. wykres 1)²¹. Jednak tempo przyrostu liczby ludności zmniejsza się: w 2023 roku wynosiło około 0,9%, podczas gdy w latach 60. XX wieku wynosiło ono nawet 2,1%²². Według prognoz ONZ (wariant średni prognozy) maksymalną liczbę – około 10,3 mld – ludzkość powinna osiągnąć około 2095 roku. Natomiast od końca XXI wieku prognozowany jest spadek ogólnej liczby ludności²³.

Tabela 1. Państwa świata, w których wartość współczynnika dzietności kształtowała się w 2022 roku poniżej poziomu zastępowalności pokoleń²⁴

Kontynent	Państwo
Afryka	Mauritius, Wyspy Zielonego Przylądka
Ameryka Północna i Ameryka Środkowa	Belize, Kanada, Kostaryka, Meksyk, Stany Zjednoczone
Ameryka Południowa i Karaiby	Argentyna, Bahamy, Barbados, Brazylia, Chile, Dominika, Kolumbia, Kuba, Ekwador, Jamajka, Saint Lucia, Saint Kitts i Nevis, Saint Vincent i Grenadyny, Salvador, Trynidad i Tobago, Urugwaj
Azja	Armenia, Azerbejdżan, Bahrajn, Bangladesz, Bhutan, Brunei, ChRL, Indie, Iran, Japonia, Katar, Korea Północna, Korea Południowa, Malediwy, Malezja, Nepal, Singapur, Sri Lanka, Tajlandia, Turcja, Wietnam, Zjednoczone Emiraty Arabskie
Australia i Oceania	Australia, Nowa Zelandia
Europa	Albania, Austria, Białoruś, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czarnogóra, Czechy, Dania, Estonia, Federacja Rosyjska, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Irlandia, Islandia, Kosowo, Liechtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Macedonia Północna, Malta, Mołdawia, Niemcy, Niderlandy, Norwegia, Portugalia, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy, Ukraina

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Fertility Rate, Total (Birth per Woman)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>, 27 X 2024.

Warto zwrócić uwagę, że przyrost liczby ludności w skali świata jest nierównomierny. Obecnie na naszej planecie występują równocześnie dwa odmienne procesy demograficzne: wysoki przyrost liczby ludności oraz stagnacja lub spadek liczby ludności związany z jej starzeniem się. Z tym pierwszym zjawiskiem mamy do czynienia przede

²⁰ M.S. Teitelbaum, *Political Demography...*, s. 777.

²¹ *World Population Prospects 2024*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, [online] <https://population.un.org/wpp/>, 7 X 2024.

²² *World. Population growth (annual %)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW>, 7 X 2024.

²³ *World Population Prospects 2024...*

²⁴ Przyjmuje się, że wartość współczynnika dzietności zapewniająca prostą zastępowalność pokoleń oscyluje między 2,1 a 2,15.

wszystkim na kontynencie afrykańskim, którego populacja ma się zwiększyć do 2050 roku o około 950 tys., a do końca XXI wieku o około 2,3 mld²⁵. Drugi proces dotyczy blisko połowy państw świata ze wszystkich regionów (por. tabela 1). Nie można więc stwierdzić, że podział ten pokrywa się z umownym podziałem politycznym i gospodarczym państw na („bogatą”) globalną Północ i („słabiej rozwinięte”) globalne Południe.

W opinii wielu badaczy proces starzenia się ludności, który jest zjawiskiem wcześniejszej ludzkości nieznanym będzie dominującym trendem demograficznym XXI wieku²⁶. Jest to zjawisko o różnorodnych przyczynach i wielopłaszczyznowych konsekwencjach polegające na zmianach w strukturze wieku populacji, które prowadzą do zwiększania się liczebności i udziału roczników starszych oraz zmniejszania się liczebności i udziału roczników młodszych²⁷.

Do czynników wpływających na starzenie się ludności należy zaliczyć przyszłe i bieżące trendy w zakresie rodności (spadek liczby urodzeń), umieralności (wzrost długości życia) i migracji, przy czym największe znaczenie mają te dwa pierwsze procesy²⁸. Po raz pierwszy znaczący i trwały spadek wartości współczynnika dzietności poniżej poziomu zapewniającego prostą zastępowalność pokoleń zaobserwowano w drugiej połowie lat 60. XX wieku w Europie Zachodniej i Północnej²⁹. Wynikało ono przede wszystkim ze zmiany zachowań demograficznych w obszarze małżeńskości i rozrodczości. Coraz częściej potencjalni rodzice (a szczególnie kobiety) rezygnują z posiadania potomstwa lub odkładają tę decyzję „na przyszłość”. Motywują to wymogami współczesnej gospodarki i koniecznością zdobycia wykształcenia, a także dążeniem do samorealizacji – chęcią znalezienia bardziej satysfakcjonującej i lepiej płatnej pracy czy realizowania swoich pasji³⁰. Tendencje te potwierdzają dane statystyczne pochodzące z różnych krajów. Dla przykładu, w Stanach Zjednoczonych 18% ankietowanych osób w przedziale wiekowym między 18 a 34 rokiem życia deklaruje, że nie chce mieć dzieci, a 30% respondentów nie jest pewnych, czy chce je mieć. Co warto podkreślić, wśród osób deklarujących chęć posiadania potomstwa w przyszłości widać przewagę mężczyzn; taką odpowiedź wskazało 57% badanych mężczyzn i 45% kobiet³¹.

W wielu krajach świata dzietność jest wciąż istotnie determinowana liczbą zawieranych związków małżeńskich. Jednak wzorzec małżeńskości, czyli rozkład współczynników częściowych (według wieku, płci i innych cech demograficznych) również

²⁵ *World Population Prospects 2024...*

²⁶ N. Eberstadt, *The Demographic Future. What Population Growth – and Decline – Means for the Global Economy*, „Foreign Affairs” 2010, vol. 89, no. 6, s. 54–55.

²⁷ D. Sokołowski, *Společno-demograficzne uwarunkowania procesu starzenia się społeczeństwa*, [w:] *Starzenie się ludności jako wyzwanie XXI wieku*, red. W. Gierańczyk, Toruń 2016, s. 16.

²⁸ Tamże, s. 17.

²⁹ M. Okólski, A. Fihel *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa 2012, s. 113–116.

³⁰ Tamże, s. 134–138; N. Eberstadt, *The Demographic Future...*, s. 54–55; J.Z. Holzer, *Demografia...*, s. 24.

³¹ C. Aragão, *Among Young Adults Without Children, Men Are More Likely Than Women To Say They Want To Be Parents Someday*, Pew Research Center, 15 II 2024, [online] <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/02/15/among-young-adults-without-children-men-are-more-likely-than-women-to-say-they-want-to-be-parents-someday/>, 27 X 2024.

ulega zmianie. Obserwujemy m.in. podwyższanie wieku nowożeńców, wzrost liczby rozwodów, wzrost liczby związków nieformalnych, a nawet zjawisko różnorodności i wielości związków partnerskich w czasie życia jednostki³². Te przeobrażenia wpływają także na zmiany w strukturze rodziny: obserwujemy upowszechnienie się modelu rodziny nuklearnej (składającej się z pary małżeńskiej z dziećmi lub bez dzieci, lub z jednego rodzica z dzieckiem/dziećmi), a zanikanie modelu rodziny rozszerzonej (w tym wielopokoleniowej)³³.

Choć nie można postawić znaku równości między rozwojem gospodarczym a spadkiem wartości współczynnika dzietności, to jednak rola czynników ekonomicznych wydaje się tu kluczowa. Ekspansja handlu międzynarodowego, zgodna zwłaszcza z modelem gospodarki liberalnej, nie tylko wzmocniła specjalizację gospodarek przemysłowych, ale także spowodowała wzrost popytu na wysoko wykwalifikowaną siłę roboczą³⁴. Wymagało to inwestycji w kapitał ludzki, przez co plany prokreacyjne potencjalnych rodziców zostały odłożone na przyszłość. Dochodzi do tego jeszcze charakterystyczny dla demokracji liberalnej indywidualizm i dążenie do samorealizacji. Z tego powodu proces starzenia się społeczeństwa dotyczy szczególnie państw „bogatej” Północy oraz państw, które przeszły (lub przechodzą) proces transformacji demokratycznej w kierunku gospodarki liberalnej (np. Polski).

Proces ten zachodzi także w krajach rozwijających się (por. tabela 1) i tylko w niektórych przypadkach da się on wyjaśnić przejmowaniem wzorców zachodnich czy też świadomym działaniem władz w kierunku kontroli liczby urodzeń (np. Chińska Republika Ludowa, ChRL)³⁵. Regulację urodzeń zgodnie z preferencjami potencjalnych rodziców ułatwia dostęp do środków antykoncepcyjnych. Na spadek liczby urodzeń wpływa także obserwowana w skali świata tendencja do liberalizacji przepisów w zakresie przerywania ciąży i wzrost liczby aborcji. Według danych Światowej Organizacji Zdrowia co roku na świecie wykonuje się około 73 mln aborcji³⁶.

Kolejnym bardzo istotnym czynnikiem wpływającym na starzenie się ludności jest spadek liczby zgonów i wydłużanie się ludzkiego życia. Zdaniem badaczy wpływ na te procesy wywiera fundamentalna zmiana w rozwoju ludności zwana przejściem epidemiologicznym³⁷. Obejmuje ona trzy zjawiska, a mianowicie:

- a. zmianę podstawowych przyczyn zgonów (dominacja obecnie zgonów z powodu chorób zwyrodnieniowych i cywilizacyjnych),
- b. zmniejszenie prawdopodobieństwa zgonu w każdym wieku,

³² M. Okólski, A. Fihel, *Demografia...*, s. 134-138; N. Eberstadt, *The Demographic Future...*, s. 54-55; J.Z. Holzer, *Demografia...*, s. 24.

³³ D. Sokołowski, *Spoleczno-demograficzne uwarunkowania...*, s. 25.

³⁴ O. Galor, *The Demographic Transition. Causes and Consequences*, „Cliometrica” 2012, vol. 6, no. 1, [online] <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4116081/>, 18 I 2025.

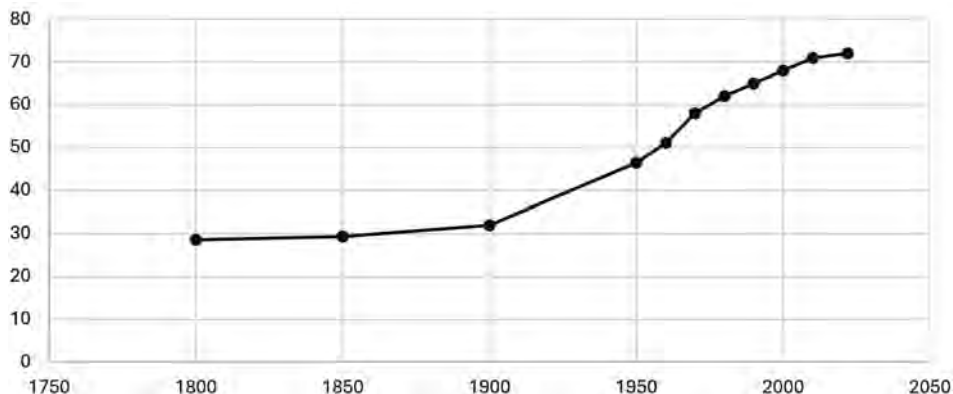
³⁵ N. Eberstadt, *The Future of Global Population*, „National Affairs” 2022, no. 55, [online] <https://nationalaffairs.com/publications/detail/the-future-of-global-population>, 26 X 2024.

³⁶ *Abortion*, World Health Organization, 17 V 2024, [online] <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion>, 30 X 2024.

³⁷ M. Okólski, A. Fihel, *Demografia...*, s. 126.

- c. zmianę rozkładu zgonów według wieku (z dominacji zgonów występujących głównie w pierwszych miesiącach i latach życia do przewagi zgonów następujących głównie w siódmej, ósmej czy dziewiątej dekadzie życia)³⁸.

Wykres 2. Oczekiwana długość życia na świecie w latach 1800-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J.C. Riley, *Estimates of Regional and Global Life Expectancy, 1800-2001*, „Population and Development Review” 2005, vol. 31, no. 3, s. 541; *Life Expectancy at Birth, Total (Years)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>, 25 X 2024.

W latach 90. XX wieku pojawiła się koncepcja przejścia zdrowotnego, która wyjaśniała wspomnianą wyżej ewolucję w zakresie umieralności za pomocą zmian stadiów stanu zdrowia ludności i odpowiedzi systemu opieki zdrowotnej na zagrożenia dla zdrowia³⁹. Konsekwencją tych dwóch przejść jest poprawa stanu zdrowia ludności, odroczenie momentu pojawiania się chronicznych chorób, a także wydłużanie się ludzkiego życia⁴⁰. Szacuje się, że średnia globalna oczekiwana długość życia (czyli przeciętna liczba lat, którą ma przed sobą osoba urodzona w danym roku) od czasu rewolucji przemysłowej wzrosła ponad dwuipółkrotnie – z około 28 lat w 1800 roku do około 72 lat w 2022 roku (por. wykres 2). W wielu krajach Europy (np. Szwajcaria, Szwecja, Hiszpania, Irlandia, Włochy, Malta), a także w Japonii, Australii, Nowej Zelandii, Korei Południowej czy Kanadzie wartość ta jest jeszcze wyższa, ponieważ średnia liczba lat, którą miał przed sobą noworodek urodzony w jednym z tych krajów w 2022 roku, wynosiła od 82 do 84 lat⁴¹.

³⁸ P. Szukalski, *Starzenie się ludności – wyzwanie XXI wieku*, [w:] *Elementy gerontologii społecznej*, red. P. Szukalski, Z. Szweđa-Lewandowska, Łódź 2011, s. 7.

³⁹ Więcej na ten temat M. Okólski, A. Fihel, *Demografia...*, s. 131; P. Szukalski, *Starzenie się ludności...*, s. 7.

⁴⁰ P. Szukalski, *Starzenie się ludności...*, s. 7.

⁴¹ *Life Expectancy at Birth, Total (Years)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>, 25 X 2024.

Trzecim ważnym czynnikiem wpływającym na proces starzenia się ludności są ruchy migracyjne. Z uwagi na to, że migrują zwykle ludzie młodzi, w krajach przyjmujących obserwuje się zjawisko odmładzania populacji. Dla przykładu, według danych Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji w 2020 roku osoby w wieku produkcyjnym (między 15 a 64 lata) stanowiły aż 78% migrantów międzynarodowych⁴². Odsetek ten był wyższy niż udział osób w tym przedziale wiekowym w populacji świata, który wynosił w 2020 roku 64,8%⁴³. Z kolei w krajach wysyłających migrantów obserwujemy spadek udziału w populacji młodych ludzi, co w konsekwencji może przyczynić się do przyspieszenia procesu starzenia się społeczeństwa⁴⁴. Te negatywne konsekwencje ruchów migracyjnych można zaobserwować na przykładzie Polski. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2020 roku poza granicami naszego kraju przebywało czasowo około 2,2 mln osób⁴⁵. Zdaniem Marka Okólskiego migracje poakcesyjne będą miały znaczący i trwały wpływ na strukturę ludności Polski, a strat demograficznych (wynikających także z niskiego poziomu dzietności) nie da się zrównoważyć poprzez otwarcie się na napływ imigrantów⁴⁶.

SKUTKI PROCESU STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI DLA PAŃSTW I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Według danych ONZ w 2023 roku na świecie żyło około 809 mln osób w wieku poprodukcyjnym (65 i więcej lat): najwięcej w Azji (około 470 mln), w Europie (około 150 mln) i w Ameryce Północnej (około 67 mln). Według prognoz liczba osób w wieku 65 lat i więcej w skali globalnej w 2050 roku będzie wynosić około 1,58 mld, a w 2100 roku – 2,4 mld⁴⁷. Innym wskaźnikiem, który obrazuje proces starzenia się populacji jest wzrost mediany wieku ludności (najwyższy w Europie i Ameryce Północnej), a także odsetka osób w wieku poprodukcyjnym (por. tabela 2). W 2023 roku najwyższy udział w populacji osób w wieku 65 lat i więcej notowano w Monako (36,4), w Japonii (29,6%), we Włoszech (24,2%), w Portugalii (24,1%), w Finlandii (23,6%), w Grecji (23,5%) i w Niemczech (22,8%)⁴⁸.

⁴² *World Migration Report 2022*, International Organization for Migration, [online] <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>, 30 X 2024.

⁴³ *World Population Prospects 2024...*

⁴⁴ D. Sokołowski, *Spoleczno-demograficzne uwarunkowania...*, s. 17.

⁴⁵ *Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2020*, Główny Urząd Statystyczny 2021, [online] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/>, 18 I 2025.

⁴⁶ M. Okólski, P. Kaczmarczyk, *Przyszłość demograficzna Polski*, Opinie i Rekomendacje OBMF 2013, nr 1, [online] https://obmf.pl/publikacje/Opinie%20i%20Rekomendacje%20OBMF%20nr%201_2013.pdf, 18 I 2025.

⁴⁷ *World Population Prospects 2024...*

⁴⁸ *World Population Prospects 2024...*

Tabela 2. Porównanie mediany wieku ludności (w latach) i odsetka osób w wieku poprodukcyjnym (65 lat i więcej; w %) na poszczególnych kontynentach w latach 2023 i 2050

Region	2023		2050	
	Mediana wieku	Odsetek ludności	Mediana wieku	Odsetek ludności
Afryka	19	3,6	24,4	5,8
Ameryka Północna	38,3	17,6	42,2	23,4
Ameryka Łacińska i Karaiby	30,9	9,5	40,5	18,9
Azja	31,7	9,8	39,8	18,6
Australia i Nowa Zelandia	37,7	17,3	42,1	23,9
Europa	42,2	20,1	46,2	28,6
Świat	30,4	10	36,1	16,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Percentage of Total Population by Select Age Group, Region, Subregion and Country, Annually for 1950-2100, World Population Prospects 2024...*; *Demographic Indicators by Region, Subregion and Country, Annually for 1950-2100, World Population Prospects 2024...*, [online] <https://population.un.org/wpp/>, 7 X 2024.

Proces starzenia się społeczeństwa oznacza dla państw poważne wyzwania gospodarcze, społeczne i polityczne. Wzrost liczby osób w wielu poprodukcyjnym wpłynie na zwiększenie wydatków publicznych związanych z wypłatą rent i emerytur⁴⁹. Władze wielu państw będą musiały także zmierzyć się z poważnymi problemami zgłaszanymi przez ludność w wieku poprodukcyjnym, takimi jak choroby (często przewlekłe), niepełnosprawność, utrudniony dostęp do opieki medycznej, często wysoki poziom ubóstwa (np. w Unii Europejskiej w 2023 roku 20,2% osób w wieku 65 lat i więcej zagrożonych było ubóstwem)⁵⁰, marginalizacja i wykluczenie społeczne. Będzie to dotyczyło zarówno krajów wysokorozwiniętych, jak i krajów rozwijających się. Państwa słabiej rozwinięte zwykle nie mają rozbudowanych systemów zabezpieczenia socjalnego ani programów aktywizacji seniorów, co może doprowadzić do wzrostu niezadowolenia i napięć społecznych⁵¹. Dodatkowo do tej pory ciężar opieki nad osobami starszymi spoczywał głównie na rodzinie. Jednak wspomniane wcześniej przeobrażenia w strukturze rodziny powodują, że w przyszłości obowiązek ten będzie coraz częściej „spadać” na instytucje państwowe, co spowoduje wzrost kosztów opieki nad seniorami⁵². Dla przykładu, w Polsce szacuje wzrost kosztów starzenia się społeczeństwa z 20% PKB

⁴⁹ E. Chwiej, *Ludność...*, s. 202.

⁵⁰ *Key Figures on European Living Conditions 2023 Edition*, Eurostat, [online] <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/17704280/KS-HC-23-001-EN-N.pdf>, 22 XI 2024.

⁵¹ E. Chwiej, *Ludność...*, s. 204.

⁵² N. Eberstadt, *The Age of Depopulation. Surviving a World Gone Gray*, „Foreign Affairs” 2024, X/XI, [online] <https://www.foreignaffairs.com/world/age-depopulation-surviving-world-gone-gray-nicholas-eberstadt>, 22 XI 2024.

w 2019 roku do 23% w 2050 roku, natomiast w Unii Europejskiej z 24% do 26,5% w analogicznym okresie⁵³.

Opisując konsekwencje procesu starzenia się ludności, Nicholas Eberstadt zauważa, że *społeczeństwa będą musiały dostosować swoją sytuację do nowej rzeczywistości - mniej-szej liczby pracowników, oszczędzających, podatników, najemców, nabywców domów, przedsiębiorców, wynalazców, a ostatecznie konsumentów i wyborców*⁵⁴.

Obecnie we wszystkich regionach spada odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym (grupa osób między 0 a 14 lat), które zastąpią swoich „rodziców” na rynku pracy oraz w procesie prokreacji w ramach tzw. zastępowalności pokoleń⁵⁵. Proces ten może powodować problemy związane z niedoborem pracowników i potencjalnie przełożyć się na spowolnienie rozwoju gospodarczego oraz spadek znaczenia danego kraju lub regionu na arenie międzynarodowej. Niektórzy badacze uważają jednak, że dzięki innowacyjnym rozwiązaniom i rozwojowi nowoczesnych technologii poziom produktywności może zostać utrzymany mimo spadku liczby osób aktywnych zawodowo⁵⁶.

W kontekście związków między władzą (rządzącymi) a ludnością istotne znaczenie będzie miał także wzrost wieku wyborców w najbliższych latach. Ludzie starsi często są postrzegani jako osoby bardziej przywiązane do tradycji, niechętnie zmianom i skoncentrowane na sprawach zasadniczych (sprawy socjalne i kwestie zdrowotne itp.). Jeśli udział osób starszych w populacji będzie wzrastał, to partie polityczne będą konkurowały o te głosy, szczególnie że starsi ludzie uczestniczą w procesie wyborczym chętniej niż osoby młodsze. Wpływ polityczny starszego elektoratu może przynieść znaczącą zmianę w strukturze i wielkości wydatków publicznych, a pośrednio ograniczyć rozwój państwa i tempo wprowadzania innowacji (niezbędnych zwłaszcza w dobie gospodarki 4.0)⁵⁷.

Proces starzenia się społeczeństwa będzie wywierał także znaczący wpływ na stosunki międzynarodowe. Dotyczyć to będzie głównie dwóch kwestii: pozycji międzynarodowej państw i regionów oraz migracji międzynarodowych traktowanych niekiedy jako antidotum na skutki starzenia się ludności.

Pozycja w systemie stosunków i ról międzynarodowych jest synonimem miejsca zajmowanego przez danego aktora na arenie międzynarodowej⁵⁸. Najszybciej starzejącym

⁵³ *Koszty starzenia się społeczeństw sięgną ponad 1/4 PKB UE w 2050 r.*, „Tygodnik Gospodarczy PIE” 2023, 2 III, [online] https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2023/03/Tygodnik-PIE_9-2023.pdf, 26 I 2025.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ *World Population Prospects 2024...*

⁵⁶ K. Bodnár, C. Nerlich, *The Macroeconomic and Fiscal Impact of Population Ageing*, ECB Occasional Paper Series 2022, no. 296, European Central Bank, [online] <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op296~aaf209ffe5.en.pdf>, 19 I 2025.

⁵⁷ M. Bussolo, J. Koertl, E. Sinnott, *Golden Aging. Prospects for Healthy, Active and Prosperous Aging in Europe and Central Asia*, World Bank Group 2015, [online] <https://documents1.worldbank.org/curated/en/647461467997250805/pdf/97714-PUB-PUBLIC-Box391451B-9781464803536.pdf>, 22 XI 2024.

⁵⁸ R. Zięba, *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013, s. 35.

się obecnie regionem świata jest kontynent europejski, w tym państwa członkowskie Unii Europejskiej oraz region Azji Wschodniej, w tym ChRL – drugi obecnie po Indiach najludniejszy kraj świata oraz pierwsza gospodarka świata według PKB mierzonego siłą nabywczą⁵⁹. Na potencjalny negatywny wpływ procesu starzenia się społeczeństwa na pozycję międzynarodową Unii Europejskiej wskazuje raport Komisji Europejskiej z 2023 roku Prognozowany spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym o 57,4 mln osób do 2100 roku i jej ciągłe starzenie się może mieć niekorzystny wpływ na konkurencyjność ugrupowania⁶⁰. Obecnie udział UE w światowym PKB (PPP) jest porównywalny do udziału Stanów Zjednoczonych i wynosi około 15%⁶¹. Unia Europejska jest także najważniejszym partnerem handlowym dla około 80 krajów⁶², a jej udział w handlu światowym wynosi około 14%⁶³. Jest jednak przede wszystkim jednym z kluczowych aktorów politycznych na arenie międzynarodowej, który utrzymuje stosunki dyplomatyczne ze 192 państwami⁶⁴ i jest reprezentowany przez około 144 delegatur i biur na całym świecie⁶⁵. Zmiany demograficzne mogą pogłębić niedobór siły roboczej, zwiększyć presję na budżety publiczne oraz podważyć spójność społeczną z powodu wyludniania się niektórych regionów czy „drenażu mózgów” zwłaszcza ludzi młodych. Mogą one także ograniczać działania Unii Europejskiej na rzecz zielonej i cyfrowej transformacji. Wszystkie te zjawiska mogą skutkować osłabieniem konkurencyjności bloku w najbliższych dekadach i utratą dotychczasowej pozycji w stosunkach międzynarodowych⁶⁶.

Podobne wyzwania stoją przed władzami Chińskiej Republiki Ludowej, która w XXI wieku wyrosła nie tylko na wiodącą gospodarkę świata, ale także na głównego konkurenta Stanów Zjednoczonych w rywalizacji politycznej, ekonomicznej i technologicznej⁶⁷. Starzejąca się w szybkim tempie populacja Chin może mieć w najbliższych latach znaczący wpływ na gospodarkę tego kraju. Według prognoz ONZ do 2050 roku liczba osób w wieku produkcyjnym zmniejszy się o około 240 mln, a osoby w wieku

⁵⁹ *Gross Domestic Product 2023, PPP*, World Bank, [online] <https://databank.worldbank.org/metadata-glossary/world-development-indicators/series/NY.GDP.PCAP.PP.KD>, 25 I 2025.

⁶⁰ *Demographic Change in Europe a Toolbox for Action*, European Commission 2023, [online] https://commission.europa.eu/document/download/bd890dac-4740-4e06-99bb-c93a7b4fec41_en?file_name=factsheet_toolbox_11_10_23_0.pdf, 19 I 2025.

⁶¹ *Gross Domestic Product 2023...*

⁶² *EU Position in World Trade*, European Commission 2023, [online] https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/eu-position-world-trade_en, 24 I 2025.

⁶³ *International Trade in Goods*, Eurostat, [online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods, 24 I 2025.

⁶⁴ *Protocol Service of the European Commission*, European Commission, [online] https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/secretariat-general/protocol-service_en, 24 I 2025.

⁶⁵ *EU Delegations*, European Commission, [online] https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/eu-delegations_en, 24 I 2025.

⁶⁶ *Demographic Change in Europe...*

⁶⁷ L. Zyblikiewicz, *Chiny współczesne*, [w:] *Zarys stosunków międzynarodowych w erze współczesnej globalizacji*, red. P. Bajor, E. Chwiej, I. Krzyżanowska-Skowronek, L. Zyblikiewicz, Warszawa 2023, s. 423-429.

poprodukcyjnym będą stanowić około 31% społeczeństwa⁶⁸. Może to prowadzić do niedoboru wykwalifikowanych pracowników, utraty kapitału ludzkiego i wzrostu kosztów pracy, a w konsekwencji także do spowolnienia wzrostu gospodarczego Chin⁶⁹. Wzrosną także koszty świadczeń emerytalnych i opieki nad seniorami, którymi wcześniej opiekowały się rodziny. Jedną z konsekwencji zakończonej oficjalnie w 2015 roku „polityki jednego dziecka” jest funkcjonujący często model rodziny „4-2-1”, który oznacza, że pracujący Chińczyk utrzymuje dwoje rodziców i czworo dziadków, co niestety pogłębia problemy demograficzne i ekonomiczne kraju⁷⁰. Może to zagrozić planom chińskich władz pobudzania konsumpcji krajowej i ograniczenia rosnącego poziomu zadłużenia, a w dłuższej perspektywie także rozwojowi gospodarczemu⁷¹. Potencjalna stagnacja gospodarcza ChRL przez powiązania handlowe może negatywnie wpłynąć nie tylko na państwa sąsiednie, ale także na inne regiony. Warto wspomnieć, że w 2023 roku Chiny były największym eksporterem (z udziałem 14,2% w światowym eksporcie) i drugim po Stanach Zjednoczonych importerem towarów (10,6% udziału)⁷². Odpowiadają one także za około 30% światowej produkcji przemysłowej⁷³.

Zdaniem Michała Bogusza świadomość zbliżającego się kryzysu demograficznego i jego negatywnych skutków może skłonić władze ChRL do przyspieszenia planów ograniczenia wpływu Stanów Zjednoczonych w Azji Wschodniej, przejęcia kontroli nad Tajwanem i przekształcania obecnego porządku światowego w taki sposób, by sprzyjał on interesom chińskim⁷⁴. Jednak pogłębiająca się dysproporcja między słabnącym potencjałem demograficznym i ekonomicznym a rosnącymi ambicjami mocarstwowymi przywódców ChRL może zwiększyć podatność na błędne oceny sytuacji i w konsekwencji na podejmowanie błędnych decyzji strategicznych⁷⁵.

Z uwagi na przesuwanie się „środką ciężkości” gospodarki światowej z Zachodu na Wschód⁷⁶ sposób, w jaki regon Azji poradzi sobie z wyzwaniem demograficznymi,

⁶⁸ *World Population Prospects 2024...*

⁶⁹ *China's Demographic Outlook and Implications For 2035*, Economist Intelligence 2024, 30 I, [online] <https://www.eiu.com/n/chinas-demographic-outlook-and-implications-for-2035/>, 19 I 2025.

⁷⁰ *China's Aging Population Is a Major Threat to Its Future*, „Time” 2019, 7 II, [online] <https://time.com/5523805/china-aging-population-working-age/>, 19 I 2025.

⁷¹ F. Master, *China's Ageing Population Threatens Switch to New Economic Growth Model*, „Reuters” 2024, 18 I, [online] <https://www.reuters.com/world/china/chinas-ageing-population-threatens-switch-new-economic-growth-model-2024-01-18/>, 25 I 2025.

⁷² *China Remains Top Merchandise Exporter in 2023 for 7th Straight Year*, „Xinhua” 2024, 15 IV, [online] http://english.scio.gov.cn/pressroom/2024-04/15/content_117125474.htm, 25 I 2025.

⁷³ *China Accounts for 30% of Global Manufacturing Output: Official*, „Xinhua” 2022, 14 VI, [online] http://english.scio.gov.cn/pressroom/2022-06/14/content_78269516.htm, 25 I 2025.

⁷⁴ M. Bogusz, *A Disaster of Their Own Making. The Demographic Crisis In China*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2024, [online] <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-02-07/a-disaster-their-own-making-demographic-crisis-china>, 19 I 2025.

⁷⁵ Y. Fuxian, *The Geopolitical Implications of China's Declining Population*, Australian Strategic Policy Institute, 2023, [online] <https://www.aspistrategist.org.au/the-geopolitical-implications-of-chinas-declining-population/>, 19 I 2025.

⁷⁶ D. Quash, *The Global Economy's Shifting Centre of Gravity*, „Global Policy” 2011, vol. 2, nr 1, [online] <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1758-5899.2010.00066.x>, 25 I 2025.

będzie miał daleko idące konsekwencje dla reszty świata. Tym bardziej że proces starzenia się społeczeństwa i jego skutki dotyczy nie tylko ChRL, ale także Japonii, Korei Południowej czy Tajlandii (por. tabela 1).

Z procesem starzenia się ludności powiązane są także migracje międzynarodowe, których skala co roku wzrasta⁷⁷. Najważniejszymi destynacjami migrantów międzynarodowych są Stany Zjednoczone i państwa Europy Zachodniej, takie jak Niemcy, Wielka Brytania, Francja, Hiszpania i Włochy. Z pozostałych regionów do głównych krajów przyjmujących migrantów należy zaliczyć Arabię Saudyjską i Zjednoczone Emiraty Arabskie, Federację Rosyjską (do czasu agresji na Ukrainę), Kanadę i Australię⁷⁸. Dominującym powodem mobilności są kwestie ekonomiczne wynikające zarówno z chęci poprawy warunków życia, jak i lepszych możliwości znalezienia pracy i wyższych zarobków niż w kraju pochodzenia⁷⁹. Według danych Międzynarodowej Organizacji Pracy migranci ekonomiczni stanowią ponad 60% migrantów międzynarodowych⁸⁰. W dobie starzenia się własnych obywateli władze wielu państw będą się starały jeszcze bardziej niż dotychczas przyciągać osoby w wieku produkcyjnym. Część państw prowadzi nawet politykę otwarcia się na napływ migrantów, traktując to jako jeden ze sposobów spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych. Dotyczy to głównie państw Unii Europejskiej, a zwłaszcza Niemiec, gdzie w 2023 roku mieszkało ponad 21 mln osób z historią migracyjną; stanowiły one ¼ społeczeństwa⁸¹. Demografowie są jednak zgodni, że działania te mogą co najwyżej złagodzić skutki, ale nie spowodują zahamowania lub odwrócenia procesu starzenia się ludności⁸².

Pojawia się natomiast obawa, że nie wszystkie starzejące się społeczeństwa będą w stanie skutecznie integrować i włączać migrantów w swoją strukturę. Zdaniem ekspertów polityka migracyjna powinna opierać się na rzetelnej wiedzy o procesach demograficznych i uwzględniać długoterminowe korzyści wynikające z migracji, które często ujawniają się dopiero w długookresowej perspektywie⁸³. Giovanni Peri uważa, że migracja międzynarodowa może przynosić profity zarówno starzejącym się krajom Globalnej

⁷⁷ Liczba migrantów międzynarodowych wynosi obecnie ponad 281 mln, co stanowi około 3,6% populacji świata. Zob. *World Migration Report 2024*, International Organization for Migration, [online] <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>, 27 XI 2024.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ A. Fihel, *Przyczyny migracji*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, red. M. Lesińska, M. Okólski, Warszawa 2018, s. 68-80.

⁸⁰ *ILO Global Estimates on International Migrant Workers*, International Labour Organization, 2021, [online] https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_808935.pdf, 26 I 2025.

⁸¹ *Migration and Integration by sex*, Destatis, [online] <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/immigration-by-sex.html#644566>, 26 I 2025.

⁸² *World Population Ageing 2015*, Department of Economic and Social Affairs Population Division, [online] https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf, 27 XI 2024.

⁸³ *Demographic Scenarios for the EU. Migration, Population and Education*, International Institute for Applied Systems Analysis 2021, [online] https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/15942/1/demographic_online_20190527.pdf, 26 I 2025.

Północy, jak i krajom Globalnego Południa⁸⁴. Tym pierwszym w postaci napływu nowych pracowników, zmniejszenia wartości współczynnika obciążenia demograficznego⁸⁵, wzrostu dochodów z podatków płaconych przez migrantów czy „odmłodzenia” populacji. Z perspektywy Globalnego Południa migracja pomogłaby zmniejszyć presję demograficzną w krajach o wysokim udziale w populacji młodych ludzi. Istotny wpływ na gospodarkę krajów wysyłających migrantów mają przekazy pieniężne napływające do rodzin oraz migracje powrotne osób, które nabyły lub rozwinęły kwalifikacje (wzrost kapitału ludzkiego)⁸⁶. Rywalizacja o pracowników i ich odpływ z krajów rozwijających się (zjawisko „drenażu mózgów”) może natomiast pogłębić istniejące w skali świata nierówności między Globalną Północą a krajami Globalnego Południa⁸⁷.

Jednak polityka migracyjna wielu państw skupia się bardziej na kwestiach bieżących i krótkoterminowych kalkulacjach jej politycznych kosztów, takich jak chociażby poparcie w kolejnych wyborach. Starzejące się społeczeństwa stają się bardziej stagnacyjne, a ich obywatele, jak stwierdza Peri, prawdopodobnie obawiają się napływu osób z zewnątrz ze względu na zmiany, jakie migracja wywołuje⁸⁸. Brakuje niekiedy rzetelnych informacji i przekazu ze strony władz, że napływ migrantów w perspektywie długookresowej może złagodzić niekorzystne skutki procesu starzenia się ludności. Zamiast tego obserwujemy zaostrzenie polityki migracyjnej i rosnący sceptycyzm wobec napływu imigrantów, nie tylko w starzejących się państwach Unii Europejskiej⁸⁹, ale i w Stanach Zjednoczonych, gdzie migracja jest i będzie w najbliższych dekadach głównym czynnikiem wzrostu liczby ludności⁹⁰.

Wiedza odnośnie do skutków starzenia się społeczeństwa i skutków międzynarodowych przepływów ludności pozwala na wypracowanie zasad polityki migracyjnej, która daje możliwość przyciągania niezbędnej siły roboczej przy jednoczesnej możliwości kontroli tego procesu. Podkreśla się równocześnie potrzebę umożliwienia obcokrajowcom legalnego pobytu i zatrudnienia, a także konieczność przeciwdziałania

⁸⁴ Wysoki przyrost liczby ludności w krajach Globalnego Południa, głównie z regionu Afryki, także rodzi szereg skutków dla funkcjonowania państw i relacji między nimi. Jednak ich szczegółowe omówienie wykracza poza zakres tematyczny niniejszego artykułu por. R. Kłosowicz, *Konteksty dysfunkcyjności państw Afryki Subsaharyjskiej*, Kraków 2017, s. 215-272; E. Chwiej, *Ludność...*, s. 197-201.

⁸⁵ Jest to liczba osób w wieku nieprodukcyjnym (przedprodukcyjnym lub poprodukcyjnym), przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym.

⁸⁶ G. Peri, *Immigrant Swan Song*, International Monetary Fund, 2020, [online] <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/can-immigration-solve-the-demographic-dilemma-peri>, 26 I 2025.

⁸⁷ A. Janicka, *Skutki procesów migracyjnych*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, red. M. Lesińska, M. Okólski, Warszawa 2018, s. 155-177.

⁸⁸ G. Peri, *Immigrant Swan Song...*

⁸⁹ *Europe Is Stuck in a Need-Hate Relationship with Migrants*, „The Economist” 2023, 4 X, [online] <https://www.economist.com/europe/2023/10/04/europe-is-stuck-in-a-need-hate-relationship-with-migrants>, 26 I 2025.

⁹⁰ *U.S. Population Projected to Begin Declining in Second Half of Century*, United States Census Bureau, 2023, [online] <https://www.census.gov/newsroom/press-releases/2023/population-projections.html>, 26 I 2025.

zagrożeniom dla bezpieczeństwa migrantów, jakimi są przemyt czy handel ludźmi. Tego typu postulaty znalazły się w Globalnym porozumieniu na rzecz bezpiecznej, uporządkowanej i legalnej migracji, przyjętym na forum ONZ 19 grudnia 2018 roku⁹¹. Niekontrolowany napływ dużej liczby migrantów w krótkim czasie może prowadzić do napięć i konfliktów, zarówno wewnątrz państw, jak i na forum międzynarodowym, co było szczególnie widoczne w Europie w czasie „kryzysu migracyjnego” w 2015 roku i w 2016 roku. W kontekście związków między zjawiskiem migracji a bezpieczeństwem zwraca się także uwagę na możliwość radykalizacji poglądów migrantów prowadzącą do antysystemowych zachowań czy też udział części z nich (zwłaszcza przebywających nielegalnie) w zorganizowanych grupach przestępczych⁹².

Dodatkowo nie wszyscy migranci pochodzący z krajów słabiej rozwiniętych posiadają kwalifikacje przydatne na rynku pracy. Problemem w niektórych krajach pochodzenia migrantów jest brak nawet podstawowego wykształcenia znacznej części mieszkańców. Według danych Banku Światowego w krajach najslabiej rozwiniętych średnio 1/3 osób powyżej 15 roku życia nie potrafi czytać i pisać⁹³. Brak odpowiednich kwalifikacji może prowadzić do trudności z adaptacją migrantów w nowym środowisku, a także napięć i konfliktów z ludnością kraju przyjmującego.

Wspominany już wcześniej Eberstadt uważa, że zjawisko starzenia się ludności nie jest *wyrokiem, ale raczej trudnym nowym kontekstem, w którym kraje wciąż mogą znaleźć sposoby na rozwój*⁹⁴. Kluczową kwestią są jednak „inwestycje” w szeroko rozumiany kapitał ludzki (zasoby wiedzy, umiejętności itp.). Wydłużające się ludzkie życie sprawia, że osoby w wieku poprodukcyjnym mogą dłużej funkcjonować na rynku pracy, a także aktywnie działać w życiu politycznym, kulturalnym czy w wolontariacie. Ta grupa osób może stać się atrakcyjną grupą odbiorców dóbr i usług przygotowanych specjalnie dla nich. W te zmiany wpisują się koncepcje „srebrnej gospodarki” (*silver economy*) i „pomyślnego starzenia się” (*successful aging*). Pierwsza z nich odnosi się do nowych możliwości ekonomicznych pojawiających się w nadchodzącej rzeczywistości. Chodzi tu przede wszystkim o tworzenie produktów lub świadczenie usług wychodzących naprzeciw potrzebom osób powyżej 50. roku życia⁹⁵. Wśród najbardziej perspektywicznych branż wymienia się sektor medyczny, kosmetyczny, usługi (turystyczne, finansowe, edukacyjne) oraz dobra konsumpcyjne⁹⁶. Natomiast z „pomyślnym starzeniem się” mamy do czynienia wtedy, gdy wiąże się ono z niskim poziomem niepełnosprawności seniorów, wysokim poziomem funkcjonowania fizycznego i umysłowego

⁹¹ *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*, United Nations 2018, [online] https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf, 26 I 2025.

⁹² A. Gruszczak, *Migration and Security in 2018*, Kraków 2019, s. 29.

⁹³ *Literacy Rate, Adult Total (% of People Ages 15 and Above)*, World Bank, [online] https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?most_recent_value_desc=true, 26 I 2025.

⁹⁴ N. Eberstadt, *The Age of Depopulation...*

⁹⁵ *Silver Economy. Active Aging*, European Commission, Business Innovation Observatory 2015, [online] <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/13420/attachments/1/translations/en/renditions/native>, 27 XI 2024.

⁹⁶ *Silver Economy. Active Aging...*

oraz aktywnym zaangażowaniem i zainteresowaniem życiem⁹⁷. Konieczne są jednak działania w zakresie rozwoju kapitału ludzkiego (kursy dla seniorów, aktywizacja zawodowa kobiet, tam, gdzie jest ona na stosunkowo niskim poziomie itp.), uelastycznienie rynku pracy i eliminacja dyskryminacji ze względu na wiek, aby osoby w wieku poprodukcyjnym mogły pozostać jak najdłużej aktywne zawodowo i społecznie. Pomoc osobom starszym w utrzymaniu miejsc pracy jest ważna także z tego powodu, że utrata pracy w starszym wieku często wiąże się z wyższym ryzykiem trwałego bezrobocia niż w przypadku osób młodszych. Z badań Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) wynika, że w krajach ugrupowania średnio mniej niż połowa pracowników w wieku od 55 do 59 lat nadal wykonuje tę samą pracę pięć lat później⁹⁸. Ponadto w 2022 roku w krajach OECD zaledwie 24% osób dorosłych w wieku od 55 do 65 lat uczestniczyło w szkoleniach związanych z pracą, w porównaniu do 41% osób dorosłych w wieku od 45 do 54 lat⁹⁹. Należy podkreślić, że do OECD należy 38 najlepiej rozwiniętych państw świata¹⁰⁰. W państwach słabiej rozwiniętych, dysponujących skromniejszymi zasobami finansowymi odsetek osób starszych uczestniczących w specjalistycznych szkoleniach może być znacznie niższy.

W kontekście „inwestycji” w kapitał ludzki warto wspomnieć o konieczności rozwijania wysoko wyspecjalizowanych kwalifikacji przydatnych w przyszłości na rynku pracy. Zdaniem ekspertów ze Światowego Forum Ekonomicznego do najbardziej pożądanых umiejętności należeć będą m.in. myślenie kreatywne, myślenie analityczne, umiejętność korzystania z nowych technologii i ich projektowania, umiejętność zarządzania zasobami ludzkimi, elastyczność poznawcza czy umiejętność ciągłej nauki⁶⁶. Wykształcenie tych umiejętności wymagać będzie nie tylko zmian w systemie szkolnictwa, udziału w specjalistycznych kursach i szkoleniach, ale także znacznych nakładów finansowych.

Z konieczności inwestycji w kapitał ludzki zdają sobie sprawę także władze ChRL, które – jak komentuje oficjalna agencja Xinhua – postrzegają proces starzenia się ludności również jako szansę wymuszającą kreatywne rozwiązania i przyspieszającą transformację¹⁰¹. W Chinach zmianom demograficznym towarzyszy znaczny wzrost inwestycji w „talenty” i innowacje. Liczba pracowników w sektorze badawczo-rozwojowym wzrosła od 1991 roku dziesięciokrotnie, a na sektor ten przeznaczono w 2023 roku 3,33 bln juanów, czyli równowartość prawie 463 mld USD¹⁰². Jest to jednocześnie

⁹⁷ P. Szukalski, *Starzenie się ludności...*, s. 21.

⁹⁸ *Ageing and Employment*, OECD, [online] <https://www.oecd.org/en/topics/ageing-and-employment.html>, 26 I 2025.

⁹⁹ *Retaining Talent at All Ages*, OECD 2023, [online] https://www.oecd.org/en/publications/retaining-talent-at-all-ages_00dbdd06-en.html, 26 I 2025.

¹⁰⁰ *Members and Partners*, OECD, [online] <https://www.oecd.org/en/about/members-partners.html>, 26 I 2025.

¹⁰¹ *News Analysis. When Less Means More - Why China's Demographic Changes Won't Derail Its Economy*, „Xinhua” 2025, 18 I, [online] <https://english.news.cn/20250118/b74b896cb6e344b395d5a59877d9097b/c.html>, 26 I 2025.

¹⁰² Tamże.

element rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi, które przeznaczają na badania i rozwój około 3,4% PKB, natomiast ChRL około 2,7% PKB¹⁰³.

Opisane powyżej działania wchodzą w skład polityki ludnościowej, definiowanej jako pewien kompleks zagadnień dotyczących postawy państwa i jego oddziaływania na zjawiska związane z liczbą, rozmieszczeniem i cechami strukturalnymi populacji¹⁰⁴. Realizacja celów polityki ludnościowej nie jest łatwym zadaniem, nie tylko z uwagi na kwestie finansowe. Warto pamiętać, że jest ona także działaniem długofalowym – aby była skuteczna, powinna być konsekwentnie realizowana przez długi czas, w powiązaniu z innymi politykami państwa (socjalną, ochrony zdrowia, rynku pracy, edukacyjną, mieszkaniową itp.). Jednak realizacja jej celów może być wstrzymana nie tylko na skutek zmiany dostępności zasobów, lecz także zmiany preferencji politycznych władz, zmiany orientacji ideologicznej rządu czy też ograniczeń wynikających ze zobowiązań międzynarodowych¹⁰⁵.

Wspomniano wcześniej, że wydatki związane ze starzeniem się społeczeństwa będą rosły z uwagi na konieczność inwestycji w kapitał ludzki, ale także rosnące koszty opieki nad seniorami, konieczność poprawy warunków zdrowotnych życia ludności czy zagrożenie ubóstwem. Poza indywidualnymi działaniami w postaci polityki ludnościowej władze państw mogą współpracować na forum organizacji międzynarodowych, aby wspólnie stawić czoła wyzwaniom, które niesie proces starzenia się ludności, a także uzyskać wsparcie finansowe na konkretne projekty. W ten kontekst wpisuje się program wypracowany w 2000 roku na forum ONZ jako Milenijne Cele Rozwoju, a przekształcony w 2015 roku w Cele Zrównoważonego Rozwoju¹⁰⁶. Zebrane są one w 17 obszarów, w ramach których zaplanowano 169 celów szczegółowych. Ich konsekwentna realizacja ma się przyczynić do poprawy ogólnego dobrostanu ludzkości (w tym osób w wieku poprodukcyjnym) poprzez m.in. wyeliminowanie głodu i ubóstwa, poprawę dostępu do opieki medycznej czy ochronę środowiska naturalnego, w którym żyjemy¹⁰⁷. Osiągnięcie Celów Zrównoważonego Rozwoju zaplanowano na 2030 rok. Koszty realizacji tego ambitnego przedsięwzięcia Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD) szacuje na kwotę od 6,9 bln USD do 7,6 bln USD rocznie; 80% tych kosztów mają ponieść kraje wysoko rozwinięte¹⁰⁸. Jednak środki finansowe muszą zostać rozsądnie ulokowane, aby inwestycje przyniosły oczekiwane efekty.

Niestety Organizacja Narodów Zjednoczonych, która monitoruje realizację Celów Zrównoważonego Rozwoju ocenia, że idzie ona bardzo opornie. Na skutek pandemii COVID-19, konfliktów międzynarodowych, rosnących napięć geopolitycznych,

¹⁰³ A. Kumar, *China's R&D Investment Grows Despite Slower Funding, US Tops Global List*, „Business Standard” 2025, 24 I, [online] https://www.business-standard.com/world-news/china-rd-investment-growth-us-gap-scientific-supremacy-125012400978_1.html, 26 I 2025.

¹⁰⁴ M. Okólski, A. Fihel, *Demografia...*, s. 301.

¹⁰⁵ Tamże, s. 301-304.

¹⁰⁶ *Cele Zrównoważonego Rozwoju*, United Nations, [online] <https://www.un.org/pl/>, 25 I 2025.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ *Annual cost for reaching the SDGs? More than \$5 trillion*, United Nations 2023, 19 IX, [online] <https://news.un.org/en/story/2023/09/1140997>, 25 I 2025.

zmian klimatycznych i pogłębiających się nierówności zaledwie 17% Celów ma szanse na realizację do 2030 roku¹⁰⁹. Potrzebny jest pokój, dialog i dobra wola członków społeczności międzynarodowej, aby ta współpraca nie tylko była kontynuowana, ale także przyniosła wymierne efekty.

ZAKOŃCZENIE

Zdaniem ekspertów proces starzenia się ludności, którym dotknięta jest obecnie blisko połowa państw świata ze wszystkich regionów rodzi poważne wyzwania natury politycznej, gospodarczej i społecznej. Dotyczyć one będą nie tylko najważniejszych aktorów stosunków międzynarodowych, którymi są państwa, ale także relacji między nimi.

Kluczowe znaczenie ma poznanie przyczyn i skutków zachodzących zmian demograficznych, co pozwoli decydentom politycznym zaplanować działania w zakresie przeciwdziałania potencjalnym zagrożeniom. Jak wykazano w artykule, wyzwania te mogą jednak przekraczać zasoby pojedynczych państw i będą wymagać konsekwentnej i długofalowej współpracy międzynarodowej.

BIBLIOGRAFIA

25 wykładów o migracjach, red. M. Lesińska, M. Okólski, Warszawa 2018.

Abortion, World Health Organization, 17 V 2024, [online] <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion>.

Ageing and Employment, OECD, [online] <https://www.oecd.org/en/topics/ageing-and-employment.html>.

Annual cost for reaching the SDGs? More than \$5 trillion, United Nations, 19 IX 2023, [online] <https://news.un.org/en/story/2023/09/1140997>.

Aragão C., *Among Young Adults Without Children, Men Are More Likely Than Women To Say They Want To Be Parents Someday*, Pew Research Center, 15 II 2024, [online] <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/02/15/among-young-adults-without-children-men-are-more-likely-than-women-to-say-they-want-to-be-parents-someday/>.

Bodnár K., Nerlich C., *The Macroeconomic and Fiscal Impact of Population Ageing*, ECB Occasional Paper Series 2022, no. 296, European Central Bank, [online] <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op296~aaf209ffe5.en.pdf>.

Bogusz M., *A Disaster of Their Own Making. The Demographic Crisis in China*, Ośrodek Studiów Wschodnich 2024, [online] <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-02-07/a-disaster-their-own-making-demographic-crisis-china>.

Bussolo M., Koettl J., Sinnott E., *Golden Aging. Prospects for Healthy, Active and Prosperous Aging in Europe and Central Asia*, World Bank Group 2015, [online] <https://documents1>.

¹⁰⁹ *Progress towards the Sustainable Development Goals*, United Nations 2024, [online] <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf>, 25 I 2025.

- worldbank.org/curated/en/647461467997250805/pdf/97714-PUB-PUBLIC-Box391451B-9781464803536.pdf.
- Cele Zrównoważonego Rozwoju*, United Nations, [online] <https://www.un.org.pl/>.
- China Accounts for 30% of Global Manufacturing Output: Official*, „Xinhua” 2022, 14 VI, [online] http://english.scio.gov.cn/pressroom/2022-06/14/content_78269516.htm.
- China's Aging Population Is a Major Threat to Its Future*, „Time” 2019, 7 II, [online] <https://time.com/5523805/china-aging-population-working-age/>.
- China's Demographic Outlook and Implications For 2035*, Economist Intelligence 2024, 30 I, [online] <https://www.eiu.com/n/chinas-demographic-outlook-and-implications-for-2035/>.
- China Remains Top Merchandise Exporter in 2023 for 7th Straight Year*, „Xinhua” 2024, 15 IV, [online] http://english.scio.gov.cn/pressroom/2024-04/15/content_117125474.htm.
- Chwiej E., *Ludność*, [w:] *Zarys stosunków międzynarodowych w erze współczesnej globalizacji*, red. P. Bajor [et al.], Warszawa 2023.
- Conferences. Population*, United Nations, [online] <https://www.un.org/en/conferences/population>.
- Convention on Rights and Duties of States*, The Organization of American States, [online] <https://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>.
- Dabbs Sciubba J., *The Future Faces of War. Population and National Security*, New York 2011.
- Day of Eight Billion*, United Nations, [online] <https://www.un.org/en/dayof8billion>.
- Demographic Change in Europe a Toolbox for Action*, European Commission 2023, [online] https://commission.europa.eu/document/download/bd890dac-4740-4e06-99bb-c93a7b4fec41_en?filename=factsheet_toolbox_11_10_23_0.pdf.
- Demographic Scenarios for the EU. Migration, Population and Education*, International Institute for Applied Systems Analysis 2021, [online] https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/15942/1/demographic_online_20190527.pdf.
- Eberstadt N., *The Age of Depopulation. Surviving a World Gone Gray*, „Foreign Affairs” 2024, X/XI, [online] <https://www.foreignaffairs.com/world/age-depopulation-surviving-world-gone-gray-nicholas-eberstadt>.
- Eberstadt N., *The Demographic Future, What Population Growth – and Decline – Means for the Global Economy*, „Foreign Affairs” 2010, vol. 89, no. 6.
- Eberstadt N., *The Future of Global Population*, „National Affairs” 2022, no. 55, [online] <https://nationalaffairs.com/publications/detail/the-future-of-global-population>.
- Ehrlich P., *The Population Bomb*, New York 1968.
- Europe Is Stuck in a Need-Hate Relationship with Migrants*, „The Economist” 2023, 4 X, [online] <https://www.economist.com/europe/2023/10/04/europe-is-stuck-in-a-need-hate-relationship-with-migrants>.
- EU Delegations*, European Commission, [online] https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/eu-delegations_en.
- EU Position in World Trade*, European Commission 2023, [online] https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/eu-position-world-trade_en.
- Fertility Rate, Total (Birth per Woman)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN>.
- Fihel A., *Przyczyny migracji*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, red. M. Lesińska, M. Okólski, Warszawa 2018.

- Fuxian Y., *The Geopolitical Implications of China's Declining Population*, Australian Strategic Policy Institute, 2023, [online] <https://www.aspistrategist.org.au/the-geopolitical-implications-of-chinas-declining-population/>.
- Galor O., *The Demographic Transition. Causes and Consequences*, „Cliometrica” 2012, vol. 6, no. 1, [online] <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4116081/>.
- Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*, United Nations 2018, [online] https://refugeemigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf.
- Gross Domestic Product 2023, PPP*, World Bank, [online] <https://datatbank.worldbank.org/metadata/glossary/world-development-indicators/series/NY.GDP.PCAP.PP.KD>.
- Gruszczak A., *Migration and Security in 2018*, Kraków 2019.
- Holzer J.Z., *Demografia*, Warszawa 2003.
- ILO Global Estimates on International Migrant Workers*, International Labour Organization, 2021, [online] https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_808935.pdf.
- Ikenberry G. J., *The End of Liberal International Order?*, „International Affairs” 2018, vol. 94, no. 1.
- Informacja o rozmiarach i kierunkach czasowej emigracji z Polski w latach 2004-2020*, Główny Urząd Statystyczny, 2021, [online] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/>.
- International Trade in Goods*, Eurostat, [online] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods.
- Janicka A., *Skutki procesów migracyjnych*, [w:] *25 wykładów o migracjach*, red. M. Lesińska, M. Okólski, Warszawa 2018.
- Key Figures on European Living Conditions 2023 Edition*, Eurostat, [online] <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/17704280/KS-HC-23-001-EN-N.pdf>.
- Koszty starzenia się społeczeństw sięgną ponad 1/4 PKB UE w 2050 r.*, „Tygodnik Gospodarczy PIE” 2023, 2 III, [online] https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2023/03/Tygodnik-PIE_9-2023.pdf.
- Kumar A., *China's R&D Investment Grows Despite Slower Funding, US Tops Global List*, „Business Standard” 2025, 24 I, [online] https://www.business-standard.com/world-news/china-rd-investment-growth-us-gap-scientific-supremacy-125012400978_1.html.
- Literacy Rate (%)*, World Bank Group, [online] <https://genderdata.worldbank.org/en/indicator/se-adt?gender=total>.
- Life Expectancy at Birth, Total (Years)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>.
- Łakomy M., *Bezpieczeństwo demograficzne a potęga państw*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, t. 19.
- Łakomy M., *Demografia polityczna i możliwości dla polityki pronatalistycznej w Polsce*, „Studia Demograficzne” 2016, nr 1.
- Malthus T.R., *Prawo ludności*, przeł. K. Stein, wstęp i oprac. A. Krzyżanowski, Warszawa–Kraków 1925, [online] https://rcin.org.pl/Content/20275/WA004_2033_T2113_Malthus-Prawo.pdf.

- Master F., *China's Ageing Population Threatens Switch to New Economic Growth Model*, „Reuters” 2024, 18 I, [online] <https://www.reuters.com/world/china/chinas-ageing-population-threatens-switch-new-economic-growth-model-2024-01-18/>.
- Meadows D.H. [et al.], *The Limits to Growth*, Cambridge, MA 1972.
- Migration and Integration by sex*, Destatis, [online] <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/immigration-by-sex.html#644566>.
- Morgenthau H.J., *Polityka między narodami: walka o potęgę i pokój*, przeł. M. Wardęński, Warszawa, 2010.
- News Analysis. When Less Means More - Why China's Demographic Changes Won't Deraile Its Economy*, „Xinhua” 2025, 18 I, [online] <https://english.news.cn/20250118/b74b896cb6e344b395d5a59877d9097b/c.html>.
- Okólski M., Fihel A., *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa 2012.
- Okólski M., Kaczmarczyk P., *Przyszłość demograficzna Polski*, Opinie i Rekomendacje OBMF 2013, nr 1, [online] https://obmf.pl/publikacje/Opinie%20i%20Rekomendacje%20OBMF%20nr%201_2013.pdf.
- Oziewicz E., *Problemy globalne współczesnego świata*, [w:] *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*, red. E. Oziewicz, T. Michałowski, Warszawa 2013.
- Peri G., *Immigrant Swan Song*, International Monetary Fund, 2020, [online] <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/can-immigration-solve-the-demographic-dilemma-peri>.
- Population*, World Health Organization, [online] <https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/1121>.
- Progress towards the Sustainable Development Goals*, United Nations 2024, [online] <https://unstats.un.org/sdgs/files/report/2024/SG-SDG-Progress-Report-2024-advanced-undited-version.pdf>.
- Protocol Service of the European Commission*, European Commission, [online] https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/secretariat-general/protocol-service_en.
- Quash D., *The Global Economy's Shifting Centre of Gravity*, „Global Policy” 2011, vol. 2, no. 1, [online] <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1758-5899.2010.00066.x>.
- Retaining Talent at All Ages*, OECD 2023, [online] https://www.oecd.org/en/publications/retaining-talent-at-all-ages_00dbdd06-en.html.
- Riley J. C., *Estimates of Regional and Global Life Expectancy, 1800–2001*, „Population and Development Review” 2005, vol. 31, no. 3.
- Silver Economy. Active Aging*, European Commission, Business Innovation Observatory 2015, [online] <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/13420/attachments/1/translations/en/renditions/native>.
- Sokołowski D., *Společno-demograficzne uwarunkowania procesu starzenia się społeczeństwa*, [w:] *Starzenie się ludności jako wyzwanie XXI wieku*, red. W. Gierańczyk, Toruń 2016.
- Szukalski P., *Starzenie się ludności – wyzwanie XXI wieku*, [w:] *Elementy gerontologii społecznej*, red. P. Szukalski, Z. Szweda-Lewandowska, Łódź 2011.

- Teitelbaum M.S., *Political Demography*, [w:] *Handbook of Population*, red. D.L. Poston, M. Micklin, Cham 2019.
- The World at Six Billion*, United Nations, 1999, [online] https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/files/documents/2020/Jan/un_1999_6billion.pdf.
- U.S. Population Projected to Begin Declining in Second Half of Century*, United States Census Bureau, 2023, [online] <https://www.census.gov/newsroom/press-releases/2023/population-projections.html>.
- Weeks J.R., *Population. An Introduction to Concepts and Issues*, Boston 2016.
- Weiner M., Teitelbaum M.S., *Political Demography. Demographic Engineering*, Oxford 2001.
- World Migration Report 2022*, International Organization for Migration, [online] <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
- World Migration Report 2024*, International Organization for Migration, [online] <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>.
- World Population Ageing 2015*, Department of Economic and Social Affairs Population Division, [online] https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf.
- World Population Conference, Rome, 31 August – 10 September 1954, Summary Report*, United Nations, New York 1955, [online] https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2020/02/1954_congres_mondial_rome.pdf.
- World. Population growth (annual %)*, World Bank Group, [online] <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW>.
- World Population Prospects 2024*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, [online] <https://population.un.org/wpp/>.
- Zarys stosunków międzynarodowych w erze współczesnej globalizacji*, red. P. Bajor [et al.], Warszawa 2023.
- Zięba R., *Polityka zagraniczna Polski w strefie euroatlantyckiej*, Warszawa 2013.
- Zybkiewicz L., *Chiny współczesne*, [w:] *Zarys stosunków międzynarodowych w erze współczesnej globalizacji*, red. P. Bajor [et al.], Warszawa 2023.

Edyta CHWIEJ – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują problemy globalne współczesnego świata, stosunki polityczne i gospodarcze państw półkuli zachodniej oraz politykę zagraniczną Polski.